

Parochieverslagen over de Eerste Wereldoorlog

Een goudader voor lokale geschiedschrijving

Honderd jaar na het begin van de Eerste Wereldoorlog worden ontelbare grote en kleine projecten gelanceerd die de geschiedenis van die oorlog evoceren. Nu de laatste generatie rechtstreekse getuigen bijna helemaal is uitgestorven, zijn verhalende bronnen die tijdens of vlak na de oorlog tot stand kwamen voor historici van cruciaal belang. Persoonlijke notities en dagboeken uiteraard, maar ook bronnen die laten zien hoe de oorlog vier jaar lang het leven in dorpen en steden ontwrichtte. Als spilfiguren in de lokale gemeenschappen van toen waren de pastoors bevoorrechte waarnemers om verslag te doen over de impact van die oorlog op het dagelijks leven in hun parochies. Wat zij over de oorlogsjaren neerschreven is zonder meer een belangrijke bron voor wie aan de slag wil met de geschiedenis van zijn dorp of stad tijdens de *Groote Oorlog*.

Kardinaal Joseph-Désiré Mercier © Aartsbisschoppelijk Archief Mechelen

Een oorlogskardinaal

De parochieverslagen over de Eerste Wereldoorlog kwamen tot stand in een heel specifieke context. Wie ze als bron wil gebruiken heeft enige kennis nodig over de achtergrond waartegen ze tot stand kwamen en de motieven waarmee ze werden geschreven. Dat is nodig om valkuilen te vermijden bij het interpreteren ervan. Alvorens in te gaan op de inhoud van de verslagen zal daarom eerst de ontstaansgeschiedenis ervan worden toegelicht.

De man die de aanzet gaf tot het ontstaan van een herinneringscultuur in België na het einde van de Eerste Wereldoorlog was kardinaal Joseph-Désiré Mercier, aartsbisschop van Mechelen. Dat was niet toevallig. Terwijl de Belgische regering was uitgeweken naar Le Havre en koning Albert met zijn leger achter de IJzer lag, was Mercier de enige gezagdrager die de hele oorlog door in bezet België bleef. Vanuit het aartsbisschoppelijk paleis in Mechelen belichaamde hij het morele verzet van *poor little Belgium* tegen Duitsland. In zijn herderlijke brieven, waaronder de beroemde kerstbrief van december 1914, appelleerde hij aan het door de Duitse bezetting opgewekte Belgisch patriottisme en plaatste dat binnen een religieus kader. Een goed gelovige moest ook een goed patriot zijn en omgekeerd (zie kadertekst 1). Die koppeling tussen religie en patriottisme bepaalde de koers die Mercier de hele oorlog door aanhield. Hij schaarde zich daarmee resoluut aan de zijde van de Entente-mogendheden Frankrijk, Engeland en Rusland.

1.

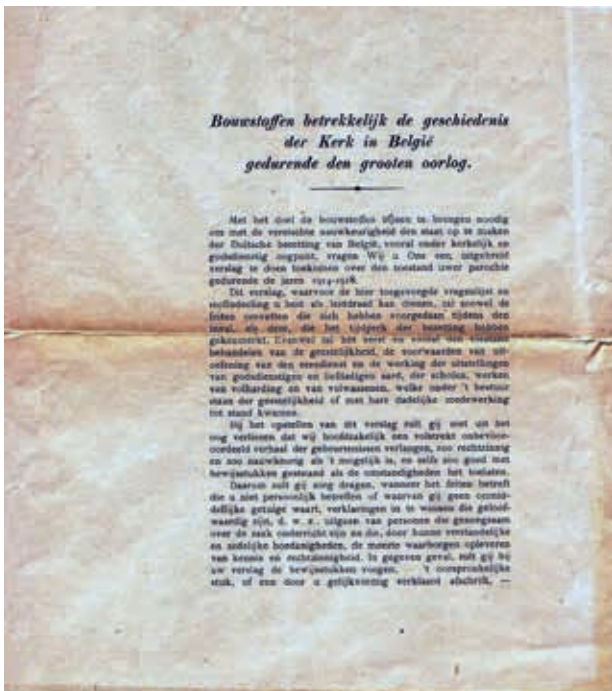
‘Onze heilige godsdienst maakt van de vaderlandsliefde eenen plicht: er is geen volmaakt christen of hij is ook een volmaakt vaderlander.’

Uit: Kardinaal Mercier, herderlijke brief *Vaderlandsliefde en Standvastige Lijdzzaamheid*, 1914

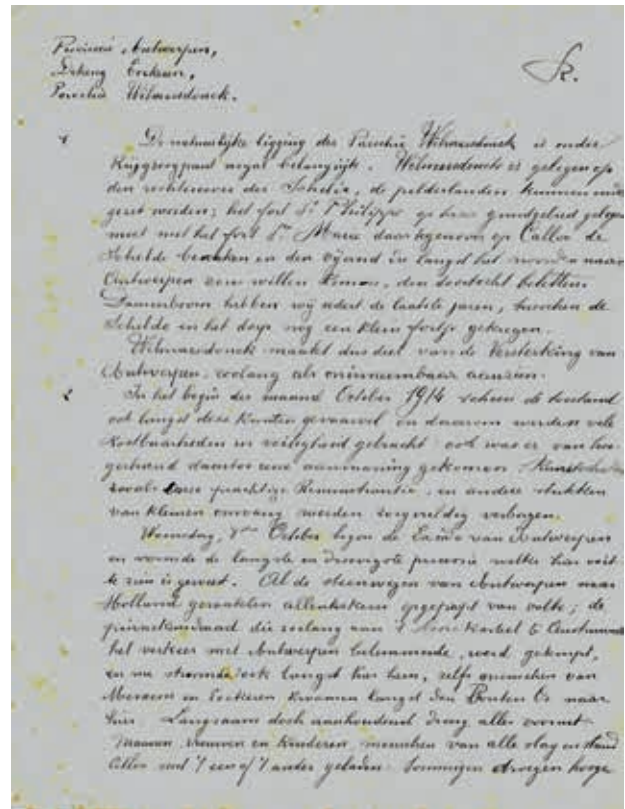
Voor de geallieerde propaganda was de Belgische kardinaal een gedroomde figuur om de onverzettelijkheid te verzinnebeelden van het dappere kleine België, onschuldig slachtoffer van de brutale Duitse agressie. Het maakte van Mercier na de oorlog een ware cultfiguur, in Frankrijk, Groot-Brittannië en de Verenigde Staten bewonderd en bejubeld als een van de grote oorlogshelden.

Herinnering of propaganda?

Le Grand Cardinal liet het zich graag welgevalen en was slim genoeg om zijn internationaal prestige te verzilveren ten bate van de Belgische kerk. Al in december 1918 richtte hij een interdiocesane commissie op die hij belastte met een drievoudige opdracht: een waarheidsgetrouw relaas brengen van wat zich in België tijdens de oorlogsjaren had afgespeeld, het verankeren van de oorlogsgebeurtenissen in het collectief geheugen en het in de verf zetten van het aandeel van de Belgische kerk in het verzet tegen de Duitse agressor. Die drieledige doelstelling – getuigenis/herinnering/propaganda – moest gestalte krijgen in een prestigieus boek met als titel ‘*Histoire de l’Eglise belge pendant la Grande Guerre (1914-1918)*’. Helemaal in het verlengde van het optreden van Mercier zelf tijdens de oorlog diende dit memorieboek een manifestatie te zijn van godsdienstzin en vaderlandsliefde. Of zoals het in een van de verslagen van de commissie wordt

Eerste bladzijde van de vragenlijst met richtlijnen voor de verslaggeving (1919) © Aartsbisschoppelijk Archief Mechelen

Eerste pagina van het parochieverslag van Wilmarsdonk (intussen verdwenen polderdorp) door onderpastoor Jan-Baptist Duculombier (1919). © Aartsbisschoppelijk Archief Mechelen

verwoord: *cette histoire montrera l’action de l’Eglise belge pendant la guerre et gardera le souvenir de son action salutare dans le monde. Elle excitera ainsi les générations futures à l’amour de la patrie et de l’Eglise.*

Een uitgebreide bevraging van de parochiegeestelijkheid was de eerste stap in het realiseren van dit ambitieuze project. In het voorjaar van 1919 kregen de pastoors in alle Belgische bisdommen een vragenlijst toegestuurd die als leidraad moest dienen bij het schrijven van een verslag over wat op hun parochie tijdens de oorlog was gebeurd. De verslagen werden per bisdom ingezameld en moesten het materiaal leveren waarmee het gedenkboek zou worden gestoffeerd. De uitvoering liep echter niet van een leien dakje. Discussies over opzet en indeling van het boek, ontbrekende of zeer onvolledige verslagen, gebrek aan financiële middelen, desinteresse van de bisschoppen (enkel Mercier toonde zich echt betrokken) en werkoverlast van de leden van de commissie zorgden voor praktische problemen en vertraging. Het plotse overlijden in 1922

van de commissievoorzitter, de Leuvense hoogleraar Alfred Cauchie, betekende de doodsteek voor het drie jaar eerder gestarte initiatief. Merciers grootse plan werd nooit officieel afgeblazen maar mondde evenmin uit in de beoogde publicatie.

Inhoud van de verslagen

Het gedrukte enquêteformulier dat de pastoors toegezonden kregen bevatte veertien vragen, waarvan sommige waren onderverdeeld in een aantal deelvragen. De vragenlijst was bedoeld om de informatie zo gestructureerd mogelijk aangeleverd te krijgen met het oog op de latere verwerking ervan. Na een inleidende vraag over de bestuurlijke en de geografische ligging (met het oog op de krijgsverrichtingen!) van de parochie waren de zes eerste vragen gewijd aan de Duitse inval in 1914. De volgende zeven vragen peilden naar verschillende aspecten van het bezettingsregime. Daarbij lag de klemtoon in eerste instantie op de weerslag van de Duitse bezetting op het religieuze leven. Aan bod kwamen onder meer: de evolutie van het aantal kerkgangers en het aantal communies, opeisingen van parochiekerken met het oog op lutherse kerkdiensten voor Duitse soldaten en – zeker niet te verwaarlozen – de ‘openbare zedelijkheid’. Verder dienden de pastoors ook inlichtingen te verschaffen over de verplichte tewerkstelling, de wegvoering van arbeiders naar Duitsland en het lot van politieke gevangenen. Priesters en andere geestelijken die in het leger hadden gediend als aalmoezenier of brancardier, de onder de wapens geroepen soldaten uit de parochie en de namen van de gesneuvelden dienden eveneens te worden opgeleverd. Ten slotte moest ook worden bericht over het einde van de oorlog, de terugtrekking van het Duitse leger en de terugkeer van krijgsgevangenen en politieke gevangenen. In een aantal verslagen bevinden zich getuigenverslagen van parochianen die door de pastoors ter staving aan hun verslag werden toegevoegd.

2.

‘Twee uren sloeg de torenklok toen wij tussen kanonnen en paarden doordrongen met de hulp der soldaten. Welk akelig tafereel! Wat er in mijn binnenste omging dat zal menig een die het gevaar gekend heeft beter gevoelen dan ik het uitdrukken kan: 1914... 19den der oogstmaand, twee uren namiddag! Mijn volk dat weenend zijn dorp verlaat en als een kudde over wegen en velden vlucht: dat heb ik gezien, dat heb ik gehoord, dat heb ik gevoeld; dat

hebt gij mij geleerd ellendige oorlog, plaag der volkeren, overblijfsel der barbaarsheid, door de hebzuchtige en meineedige Duitschers aan mijn onschuldig Vaderland opgedrongen.’
Uit: verslag van Jules Oliviers, pastoor van Werchter, 1919

Aan de pastoors werd gevraagd hun verslag in te sturen uiterlijk tegen paasdag 1919 (20 april). Aan de oproep om de oorlogsgebeurtenissen op hun parochie te boekstaven werd door de parochieclerus in wisselende mate gehoor gegeven. Als voorbeeld nemen we de verslagen uit het aartsbisdom Mechelen. Daar hebben 517 pastoors een verslag ingediend op een totaal van 761 parochies. Dat is een percentage van 68 % of iets meer dan twee parochies op drie. Afhankelijk van de regio en het decanaat bestonden er echter grote verschillen. Van het decanaat Lubbeek in Oost-Brabant zijn voor alle 15 parochies verslagen beschikbaar.

De twee stadsdecanaten van Antwerpen echter, samen goed voor 31 parochies, leverden slechts zes verslagen op.¹ De verslagen uit ‘Vlaamse’ parochies zijn neergeschreven in het Nederlands of het Frans. Dat geldt ook voor verslagen uit Brussel, al heeft het Frans hier wel de overhand. Verslagen uit het Waalse deel van het aartsbisdom (Waals-Brabant) zijn uitsluitend gesteld in het Frans. Sommige pastoors structureerden hun verslag nauwgezet volgens de opgegeven vragenlijst. Anderen maakten er een ‘vrije oefening’ van en penden hun rapport neer naar eigen inzicht.

De lengte van de verslagen is wisselend. Sommige zijn zeer uitgebreid, zoals het verslag over de Sint-Hubertusparochie in Wakkerzeel (decaanaat Haacht), dat bijna 100 pagina’s telt. Andere beperken zich tot één of twee velletjes. Hier en daar stuurde een pastoor een laconiek briefje naar het aartsbisdom met de mededeling dat er tijdens de oorlogsjaren op zijn parochie niets bijzonders was gebeurd. Hedendaagse onderzoekers zijn dus sterk afhankelijk van de ijver van de toenmalige pastoors wanneer ze met het oog op onderzoek over de Eerste Wereldoorlog deze bron aanboren.

3.

‘In de sakristij der parochiekerk hadden zij de brandkas vernield, zich meester gemaakt van een ciborie of hostiekelk en de HH. Hostiën op den vloer neergeworpen. Hier van zijn getuigen de Eerw. Damen Ursulienen van Thildonck, die de HH. Hostiën hebben verzameld.’

Uit: verslag van Jules Oliviers, pastoor van Werchter, 1919

Aan de systematische verslaggeving uit 1919 was in het aartsbisdom Mechelen ook al tijdens de oorlog een moment van rapportering voorafgegaan. Een aantal dekens en pastoors stuurde in het voorjaar van 1915 al een verslag in over het verloop van de eerste oorlogsmaanden in hun parochie of decanaat. Aanleiding daartoe was een rondschrijven van kardinaal Mercier aan de clerus met de vraag hem in te lichten over het voorlezen in de kerken van zijn herderlijke brief *Patriotisme et Endurance – Vaderlandsliefde en Standvastige Lijdzaamheid*. Voor de meeste parochies zijn ook gegevens beschikbaar over de kerkklokken (het jaartal waarin ze gegoten werden, de klokkengieter, peters en meters, opschriften en in een aantal gevallen ook tekeningen). Ook die informatie werd door de pastoors verstrekt op vraag van kardinaal Mercier, toen de vrees bestond dat de Duitsers de klokken zouden opeisen.

4.

‘Gelijk de eerste schrik de mensen naar de kerk joeg, zoo hield hij er hen later van weg. Er waren te veel voorbeelden geweest dat de mensen opgesloten werden in de kerken, daarom durfden velen het niet wagen ’s zondags naar de mis te gaan.’

Uit: verslag van Jacobus De Vel, pastoor van Geel, Sint-Dymphnaparochie, z.d.

Ondanks de wisselende lengte en kwaliteit zijn de bewaard gebleven parochieverslagen globaal genomen een hoogwaardige bron voor de studie van de Eerste Wereldoorlog op lokaal niveau. Ze verschaffen gegevens uit de eerste hand over de dramatische gebeurtenissen tijdens de Duitse inval in augustus 1914 en over het leven in de parochies tijdens de harde bezettingsjaren die erop volgden. De eerste

oorlogsmaanden worden uitgebreid beschreven: de aankomst van de Duitse troepen, het verzet van het Belgisch leger, de vluchtelingenstroom, de represailles tegen de burgerbevolking, plunderingen, opeisingen van paarden, vee en graan, standrechtelijke executies, brandstichtingen, verkrachtingen van meisjes en vrouwen,... de gruwel van de oorlog ontrolt zich als een film voor de ogen van de lezer. Over het geheel genomen besteden de pastoors beduidend meer aandacht aan de Duitse inval en het begin van de oorlog dan aan de bezettingsperiode. Dat heeft natuurlijk alles te maken met de traumatische impact die de oorlogservaring had op een land dat sinds 1830-31 onafgebroken vrede had gekend en waar nauwelijks nog iemand wist wat oorlog betekende.

Bewaarplaatsen

Zoals hoger gezegd werd de bevraging van de parochieclerus door elk bisdom afzonderlijk georganiseerd. In de praktijk waren de archivariissen van de bisdommen belast met het verzamelen en verwerken van de door de pastoors aangeleverde verslagen. Om de huidige bewaarplaats van de verslagen op het spoor te komen is daarom enige vertrouwdheid vereist met de structuur van de Belgische kerk tijdens en na de Eerste Wereldoorlog. In 1918 bestonden in België zes bisdommen: de Vlaamse bisdommen Brugge en Gent, de Waalse bisdommen Doornik, Namen en Luik en het tweetalige aartsbisdom Mechelen. De grenzen van de bisdommen vielen min of meer samen met de provinciegrenzen. Enkele bisdommen strekten zich uit over twee of meer provincies. Het aartsbisdom Mechelen omvatte de huidige provincies Vlaams- en Waals-Brabant, de provincie Antwerpen en het huidige Hoofdstedelijk Gewest Brussel. Het bisdom Namen omvatte de provincies Namen en Luxemburg. Het bisdom Luik ten slotte besloeg zowel de gelijknamige provincie als de provincie Limburg.² Behalve het aartsbisdom Mechelen was dus ook het bisdom Luik een tweetalig bisdom. Deze kerkelijke indeling was bepalend voor de bewaarplaats van de parochieverslagen over de Eerste Wereldoorlog: alle verslagen kwamen uiteindelijk terecht in de archieven van het bisdom waartoe de betrokken parochies behoorden. Dat betekent dat de originele verslagen anno 2014 bewaard worden in archiefdepots die over heel België verspreid zijn. Voor Vlaanderen en Brussel bevinden zich verslagen in de bisschoppelijke archieven van Brugge, Gent, Mechelen en – in beperkte mate – Antwerpen.³

De door oorlogsgeweld zwaar geteisterde Onze-Lieve-Vrouwekerk in Mariekerke (Bornem).

© Aartsbisschoppelijk Archief Mechelen

Voor Franstalig België zijn verslagen terug te vinden in de archieven van het bisdom Luik, het bisdom Namen, het Rijksarchief te Namen en het kathedraalarchief in Doornik.⁴ De tweetaligheid van de bisdommen Luik en Mechelen heeft onder meer tot gevolg dat de verslagen uit Waals-Brabantse parochies bewaard worden in het aartsbisschoppelijk archief te Mechelen en de verslagen van parochies uit de provincie Limburg in het bisschoppelijk archief te Luik. Voor wie gewend is aan onze hedendaagse federale staatsstructuur lijkt dit misschien wat ingewikkeld of zelfs anachronistisch. In feite is het de simpele toepassing van het in het archiefwezen heilige principe dat archieven dienen bewaard te worden in het archief waarvoor ze oorspronkelijk zijn bestemd (het fameuze ‘bestemmingsbeginsel’).

Onderzoeksmogelijkheden

De verhalen over lokale dorpsgemeenschappen tijdens de Eerste Wereldoorlog vormen een mozaïek aan getuigenissen en feiten die een fascinerend beeld opleveren over de oorlog zoals die zich in België heeft afgespeeld. De verslagen lenen zich bij uitstek tot een microstudie over hoe de oorlog werd beleefd en ondergaan door gewone mensen van honderd jaar geleden. Die culturele geschiedenis van de oorlog is een van de huidige trends in het onderzoek naar de Eerste Wereldoorlog. De grote troef van de verslagen is dat ze ons unieke eerstelijnsinformatie bieden van ooggetuigen (pastoors en hun parochianen) die de oorlog letterlijk aan den lijve hebben ondervonden. Die informatie is bovendien relatief kort na de feiten opgetekend. De lezer dient er zich echter altijd rekenschap van te geven dat ze geen objectief journalistiek relaas bevatten. Ze zijn integendeel geschreven vanuit

een anti-Duits en een slachtofferperspectief. Daar komen we nog op terug. Hoe dan ook zijn de verslagen bruikbaar vanuit diverse vraagstellingen en onderzoeksstrategieën. Zonder exhaustief te willen zijn sommen we er hieronder een viertal op:

- *Het militaire verhaal* – ofschoon de Duitse militaire veldtocht in België al uitgebreid is gedocumenteerd en beschreven, kunnen de verslagen relevante gegevens bevatten over de gevechtshandelingen in steden en dorpen in augustus en september 1914. Voor militaire historici kunnen ze daarom een waardevolle bron zijn om de al bestaande kennis over het militaire treffen tussen het Duitse en het Belgische leger te verifiëren en te verfijnen.
- *Terreur op de burgerbevolking en herinneringscultuur* – de Duitse inval in België in 1914 is wat dit betreft een van de beruchtste cases uit de oorlogsgeschiedenis. Voor de Belgen behoren de verwoesting van woonkernen, het brutale optreden van de Duitse soldaten en de kwestie van de zogenaamde franc-tireurs in augustus-september 1914 ongetwijfeld tot de meest traumatiserende gebeurtenissen uit de Eerste Wereldoorlog. Het zijn ook deze aspecten van de oorlog die ook vandaag nog het meest aanwezig zijn in het collectief geheugen en de herinnering aan de oorlog kleuren (naast natuurlijk de verhalen over het IJzerfront). De verslagen bieden de mogelijkheid om in te zoomen op wat zich precies in dorpen en steden heeft afgespeeld en lokaal overgeleverde verhalen hieraan te toetsen.
- *De evolutie van de godsdienstigheid* – de pastoorverslaggevers hadden bij uitstek veel aandacht voor het geestelijk welzijn van hun kudde tijdens de bezettingsjaren. Aan de hand van de door hen verstrekte cijfergegevens over het aantal kerkgangers en communicanten en het aantal doopsels en huwelijken kan het religieuze leven in zekere mate worden gekwantificeerd. Hierdoor kunnen significante verschillen in godsdienstigheid tussen stad en platteland of tussen verschillende regio's aan het licht komen.
- *Het genderperspectief* – terwijl veel mannen aan het front zaten of gedeporteerd waren moesten de vrouwen op het thuisfront hun ‘mannelijke’ staan. De parochieverslagen zijn een onvermoede bron om na te gaan in hoeverre de oorlog en de bezetting invloed hadden op de man-vrouwverhoudingen en op verschuivingen in opvattingen over mannelijkheid en vrouwelijkheid.

Het spreekt voor zich dat niet elk verslag zich even goed leent tot het beantwoorden van deze onderzoeksvragen. Zoals gezegd is de lengte en de kwaliteit van de verslagen wisselend. Een onderzoeker kan er echter ook voor kiezen de hoger genoemde suggesties links te laten liggen en de parochieverslagen – liefst in combinatie met andere bronnen – te gebruiken als een bouwsteen bij het schrijven van een op klassieke leest geschoeide gemeente- of parochiegeschiedenis of voor het reconstrueren van de oorlogsgebeurtenissen in zijn dorp, stad of regio.

© Aartsbisschoppelijk Archief Mechelen

Valkuilen

Wat de insteek ook moge zijn, het is belangrijk zich niet kritiekloos te laten meeslepen door de soms aangrijpende gebeurtenissen die in de verslagen aan bod komen. De parochieverslagen zijn verhalende bronnen. Daarom is het belangrijk om ze te lezen en te interpreteren met de nodige kritische zin. Niets zo gevaarlijk als een onderzoeker die zonder meer de informatie overneemt die hem door zijn bronnen wordt aangereikt. Hieronder geven we daarom enkele tips om kritisch met het bronnenmateriaal om te gaan:

- Het is vooreerst belangrijk het oorspronkelijke opzet voor ogen te houden van de initiatiefnemer, kardinaal Mercier. Die wilde geen historisch-wetenschappelijke studie publiceren, wel een gedenkboek of *liber memorialis* met de Belgische kerk in een glansrol. De parochieverslagen maakten deel uit van de onmiddellijk na de oorlog op gang komende herinneringscultuur, en die was niet gebaat met klinische objectiviteit. De gruwel en de slachtoffers van de oorlog moesten worden herdacht en afgezet tegen de

positieve rol die de Belgische kerk tijdens de bezettingsjaren had gespeeld.

- De pastoors waren geen oorlogsverslaggevers of historici, wel bevoorrechte getuigen die vanuit een morele gezagspositie schreven over hun parochie en de aan hun zorg toevertrouwde gelovigen. De pastoor van Werchter bijvoorbeeld heeft het in zijn verslag nogal pathetisch over ‘zijn volk’ dat op de vlucht slaat voor de oorlog (zie kadertekst 2-3-4). De pastoors waren dus geen afstandelijke waarnemers, maar betrokken partij en vaak ook slachtoffer. Heel wat pastoors werden in augustus-september 1914 bedreigd, gegijzeld, weggevoerd of zelfs doodgeschoten. Die ervaringen kleurden uiteraard de verslaggeving na de oorlog.
- Niet alle pastoors waren even sterk gemotiveerd om het gevraagde verslag te schrijven. De enen gingen al grondiger tewerk dan de anderen. Sommigen beperkten zich tot het geven van summere antwoorden op de vragenlijst die hen was toegestuurd. De kwaliteit van de verslagen hing ook af van de intellectuele kwaliteiten van hun auteurs.
- Anderzijds: de leden van de interdiocesane commissie – met daarbij een aantal universiteitsprofessoren – streefden naar een zo groot mogelijk objectiviteit. Dat blijkt uit de richtlijnen bij de vragenlijst (kadertekst 6). Dit streven naar objectiviteit kwam vooral tot uiting in de nadruk die werd gelegd op het correct weergeven van de feiten. Elke pastoor moest zijn verslag ook laten valideren en mee ondertekenen door een tweetal betrouwbare getuigen. De commissie had goed begrepen dat een zo groot mogelijke waarheidsgetrouwheid belangrijk was om geloofwaardig te zijn.
- Ook al is het feitenrelaas correct, de verslagen als geheel brengen geen neutraal verhaal maar zijn geschreven vanuit het slachtofferperspectief. Ze kenmerken zich onveranderlijk – en begrijpelijkkerwijs – door een sterk ‘wij’ versus ‘zij’-denken: slachtoffers versus agressors, ‘goede’ Belgen tegen ‘slechte’ Duitsers (zie kaderteksten 2-3-4-5).
- Tot slot: de parochieverslagen zijn bijzonder waardevolle bronnen, maar ze worden best niet als enige bron gebruikt bij het schrijven van een lokale geschiedenis over de Eerste Wereldoorlog. Het verdient daarom aanbeveling de betrouwbaarheid van de parochieverslagen te toetsen aan andere lokale bronnen, bijvoorbeeld uit het gemeentearchief.

5.

‘Zeer Eerwaarde Heer Kanunnik [Laenen],
Op de gestelde vraag of er verminkte krijgsgevangenen uit Duitsland zijn teruggekeerd, heb ik ontkenkend geantwoord, alhoewel Jonkheer van de Werve zeer verminkt is wedergekeerd. Ik heb dit gedaan omdat Jonkheer zelf de oorzaak van zijn ongeluk is geweest met uit den trein te springen. Nu begin ik te denken dat mijn antwoord slecht is en min of meer gunstig voor de Duitschers. Daarom ben ik zoo vrij het zooveel mogelijk te herstellen.’

Correctie bij het parochieverslag van Viersel door pastoor Louis Embrechts, 1919

6.

‘Bij het opstellen van dit verslag zult gij niet uit het oog verliezen dat wij hoofdzakelijk een volstrekt onbevooroordeeld verhaal der gebeurtenissen verlangen, zoo rechtzinnig en zoo nauwkeurig als ’t mogelijk is, en zelfs zoo goed met bewijsstukken gesteund als de omstandigheden het toelaten. Daarom zult gij zorg dragen, wanneer het feiten betreft die u niet persoonlijk treffen of waarvan gij geen onmiddellijke getuige waart, verklaringen in te winnen die geloofwaardig zijn, d.w.z. uitgaan van personen die genoegzaam over de zaak onderzocht zijn en die, door hunne verstandelijke en zedelijke hoedanigheden, de meeste waarborgen opleveren van kennis en rechtzinnigheid.’

Uit: richtlijnen van de interdiocesane commissie aan de pastoors, 1919

Digitaal toegankelijk

De parochieverslagen over de Eerste Wereldoorlog zijn voor lokale historici geen onbekende bron. De afgelopen jaren werden heel wat verslagen uitgegeven. In Vlaanderen werden de verslagen van de parochies uit de provincies Antwerpen en Limburg integraal gepubliceerd. Dat gebeurde ook voor een aantal verslagen van parochies uit Oost-Brabant (zie bibliografie).

De herdenkingsgolf naar aanleiding van 100 jaar Eerste Wereldoorlog is voor heel wat historische

en heemkundige kringen, scholen en/of lokale historici aanleiding om met de parochieverslagen aan de slag te gaan. Inspelend op die hernieuwde belangstelling voor de Grote Oorlog hebben de Belgische bisdommen en het Algemeen Rijksarchief het initiatief genomen om de bewaard gebleven verslagen te digitaliseren. Op die manier zullen ze voor onderzoekers optimaal worden ontsloten en toegankelijk gemaakt. Nadat de verslagen zijn gedigitaliseerd is het bovendien niet langer nodig om de originele documenten in lezing te geven (en te fotokopiëren) waardoor ze kunnen worden gespaard. Dit digitaliseringsproject verhoogt dus de mogelijkheid tot consultering en draagt tegelijk bij tot de conservering van de originele verslagen op de langere termijn. Twee vliegen in één klap, dus.

Het centrum van Duffel na de Duitse beschietingen in 1914. © Aartsbisschoppelijk Archief Mechelen

Het ontsluitingsproject verloopt in fasen. In 2013 werden reeds de verslagen van het aartsbisdom Mechelen en het bisdom Gent gedigitaliseerd. In het voorjaar 2014 zijn de verslagen van het bisdom Luik (met daarbij ook de parochieverslagen uit de provincie Limburg) en het bisdom Brugge aan de beurt. Nadien zullen ook de verslagen van het bisdom Doornik worden gedigitaliseerd. In principe is het de bedoeling om hetzelfde te doen voor de verslagen uit het bisdom Namen. Daar stelt zich echter het probleem dat de verslagen in de jaren na de Eerste Wereldoorlog thematisch werden verknipt. Om ze te kunnen digitaliseren en voor onderzoekers raadpleegbaar te maken zouden de verknipte verslagen eerst in hun originele vorm moeten worden gereconstrueerd. Dat is geen eenvoudige opgave en de toekomst zal moeten uitwijzen of dit haalbaar is. Hoe dan ook wordt met dit digitaliseringsproject een belangrijke stap gezet in het valoriseren en conserveren van deze voor de geschiedenis van de Eerste Wereldoorlog in België belangrijke bronnen.

Praktisch: hoe een gedigitaliseerd parochiever- slag terugvinden?

Op de website van het Algemeen Rijksarchief kunt u nagaan welke parochieverlagen nu al gedigitaliseerd zijn. U gaat daarbij als volgt tewerk:

- Op de homepage van de website van het Algemeen Rijksarchief (www.arch.be) klikt u in de linkerkolom onder het kopje 'Onze zoekrobots' op 'Zoeken in archieven'.
- In het zoekveld dat verschijnt, tikt u vervolgens de zoekterm 'oorlogsverslagen' in.
- Op het volgende scherm klikt u onder het kopje 'Archieven' op het gevonden onderzoeksresultaat.
- U krijgt een kopje 'Archief van het Bisdom. Oorlogsverslagen WO I.'. Dit opent zich door erop te klikken.
- Onderaan het scherm ziet u vervolgens de lijst van de zes Belgische bisdommen die in 1914-1918 bestonden. Door op één daarvan te klikken vindt u de lijst van de bewaarde verslagen voor dat specifieke bisdom. Om een parochieverslag terug te vinden dient u te weten tot welk bisdom uw parochie of gemeente tijdens de Eerste Wereldoorlog behoorde.
- De verslagen zijn gerangschikt per gemeente (gemeenten uit 1918) met tussen haakjes de huidige fusiegemeente gevolgd door de naam van de parochie(s):
- Bisdom Gent: Appels [gemeente] (Dendermonde) [fusiegemeente], parochie van Sint-Apollonia.
- Indien van toepassing is na de gemeente ook de deelgemeente of het gehucht vermeld.
- Aartsbisdom Mechelen: Brussegem [gemeente] (Ossel) [deelgemeente] (Merchtem) [fusiegemeente], parochie van Sint-Jan Baptist.
- U kunt vervolgens doorklikken naar de titel van het verslag en de datering ervan.
- In het aartsbisdom Mechelen zijn voor 1915 ook een aantal decanale verslagen opgemaakt door de dekens. Die bevatten informatie over alle

parochies van dat specifieke decanaat en vaak ook over de klokken. Wanneer voor uw parochie geen afzonderlijk verslag bestaat, kunt u in deze decanale verslagen toch wat informatie vinden. Deze verslagen staan gegroepeerd onder de letter 'd' van 'decanaat'.

- Behalve de parochieverlagen is ook een aantal kloosterverslagen en verslagen van kloosterscholen en bisschoppelijke colleges bewaard. U vindt ze eveneens terug in de alfabetische lijst van gemeenten.
- Aartsbisdom Mechelen: Aarschot (Aarschot), Grauwzusters
- Bisdom Gent: Aalst (Aalst), Broeders van de Christelijke Scholen

De lijsten geven voorlopig enkel een overzicht van de bewaarde en gedigitaliseerde verslagen. Zo kunt u nagaan of er voor uw parochie een verslag bestaat. De verslagen uit de lijsten kunt u momenteel nog niet online openen. Ze zijn wel al digitaal te raadplegen in alle leesalen van het Rijksarchief overal in het land. Via het Rijksarchief kan tegen betaling ook een afdruk bekomen worden.

Tegen 30 juni 2014 zullen alle verslagen van Vlaamse gemeenten en parochies gedigitaliseerd zijn.

In de loop van 2014 zullen de gedigitaliseerde verslagen ook online te consulteren zijn via de website van het Algemeen Rijksarchief. De huidige lijsten zijn slechts een tussenstap. Het Algemeen Rijksarchief werkt intussen aan een nieuwe website met een aparte projectpagina over de Eerste Wereldoorlog. Het is dus aan te raden regelmatig de website te consulteren.

Gerrit Vanden Bosch
Aartsbisschoppelijk Archief te Mechelen

Selectieve bibliografie

Tekstedities van de parochieverslagen:

Mertens, Kamiel (ed.), *Pastors rapporteren over de Eerste Wereldoorlog in de provincie Antwerpen*, 3 dln., Balen, Studium Generale, 2006-2007.

Minnen, Bart (ed.), 'Wezemaal in de Eerste Wereldoorlog: getuigenissen van de parochiepriesters', in: *Oost-Brabant. Heemkundig tijdschrift voor het Hageland en omgeving*, 43 (2006), p. 28-48.

Van Ermen, Eduard (ed.), Oorlogsverslagen over Haasrode, Onze-Lieve-Vrouw-Tielt en Sint-Martens-Tielt, Nieuwrode, Wersbeek, Wezemaal, Lubbeek (decaanaat), Sint-Joris-Winge en Rotselaar, in: *Oost-Brabant. Heemkundig tijdschrift voor het Hageland en Omgeving*, 46 (2009), p. 19-64 en 88-119.

Verhelst, Karel en Van Laere, Raf (eds.), *De Eerste Wereldoorlog in Limburg: verslagen*, 2 dln., Hasselt, 1997.

Studies waarin de parochieverslagen als bron werden gebruikt:

Claeys-Boùuaert, Ferdinandus, *Le diocese de Gand pendant la première occupation allemande (1914-1918)*, Brussel-Wetteren, 1946.

Lipkes, Jeff, *Rehearsals. The German Army in Belgium, August 1914*, Leuven, Leuven University Press, 2007.

Over religie en patriottisme en het ontstaan van de herinneringscultuur na de oorlog:

Dauphin, F., 'L'Eglise belge et la mémoire de la Grande Guerre: le Comité Interdiocésain, 1919-1922', in: *Revue d'histoire ecclésiastique*, 92 (1997), p. 797-842.

1914-1918. *Le Dieu de la guerre. Religion et patriotisme en Luxembourg belge*, Bastogne, Musée en Piconrue, 2013 (publicatie bij de gelijknamige tentoonstelling).

Archieven en methodologie:

Nath, Giselle en Van Alstein, Maarten, *14-18 van dichtbij. Inspiratiegids voor lokale projecten over de Grote Oorlog*, Leuven, ACCO, 2012.

Vanden Bosch, Gerrit, 'Bronnen over de Eerste Wereldoorlog in het Aartsbisschoppelijk Archief te Mechelen', in: Tallier, Pierre-Alain en Boijen, Richard (eds.), *België en de Eerste Wereldoorlog. Bronnen – Stand van het onderzoek. Acta van het colloquium van 8 en 9 november 2001*, Brussel, Algemeen Rijksarchief, 2002.

Vanden Bosch, Hans, Amara, Michael en D'Hooghe, Vanessa, *Archievenoverzicht betreffende de Eerste Wereldoorlog in België*, 2 dln., Brussel, Algemeen Rijksarchief, 2010.

Algemene context:

De Schaepdrijver, Sophie, *De Grote Oorlog. Het koninkrijk België tijdens de Eerste Wereldoorlog Amsterdam-Antwerpen*, Atlas, 1997 (heruitgeven in 2013).

1 Het valt natuurlijk niet uit te sluiten dat een aantal verslagen in de loop der jaren verloren is gegaan.

2 Het bisdom Hasselt werd pas opgericht in 1967.

3 Na de (her)oprichting van het bisdom Antwerpen in 1961 zijn een 60-tal verslagen van parochies uit de provincie Antwerpen terechtgekomen in het bisschoppelijk archief te Antwerpen. Het betreft uitsluitend verslagen opgesteld in 1915.

4 Het bisdom Namen droeg aan het eind van de jaren '30 van de vorige eeuw de op het bisdom bewaarde parochieverslagen gedeeltelijk over aan het Rijksarchief te Namen.

